

TÜRKİYE VE KAZAKİSTAN'DAKİ ORTAÖĞRETİM EDEBİYAT DERSİ KİTAPLARINDA VATANSEVERLİK VE KAHRAMANLIK DEĞERLERİ*

Umsunay ZHUMASHEVA**

Özet: Bir milletin sahip olduğu değerleri en yakından ve kapsamlı bir şekilde tespit edilebileceği alan edebiyattır. Edebiyat ürünleri olan bir şiirde, romanda, destanda ya da hikâyede anlatılan konular ve yer alan karakterler o toplumun değerlerine dair özellikleri yansıtmaktadır. Bir toplumun tarihi, kültürü, dili, gündelik yaşamı ve daha pek çok özelliği edebiyat içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte eğitim-öğretim sistemleri içinde yer alan edebiyat dersleri ve edebiyat derslerinde okutulan kitaplar toplumların değerlerine ilişkin daha etkili ve doğru tespitlerde bulunabilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada Kazakistan ve Türkiye'deki ortaöğretim edebiyat dersi kitaplarında yer alan vatanseverlik ve kahramanlık değerleri tespit edilmiş ve değerler eğitimi bağlamında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır. Her iki ülke örneğinde vatanseverlik ve kahramanlık değerleri incelenirken içerik bakımından birkaç farklılık gösterildiği görülmüştür. Örneğin, Türkiye'de vatanseverlik ve kahramanlık değeri bayrak sevgisi ve dinî değerlerle birlikte yer alırken Kazakistan'daki ders kitaplarında bayrak sevgisi değerine rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Edebiyat, Türkiye, Kazakistan, Rusya, Ders Kitapları

Patriotic and Heroic Values in Secondary School Literature Textbooks in Türkiye and Kazakhstan

Abstract: Literature is the field where the values of a nation can be determined most closely and comprehensively. The subjects and characters in a poem, novel, epic or story, which are literary products, reflect the characteristics of the values of that society. The history, culture, language, daily life and many other characteristics of a society are included in literature. In addition, literature courses in education and training systems and books taught in literature courses provide more effective and accurate determinations about the values of societies. In this study, patriotism and heroism values in secondary school literature textbooks in Kazakhstan and Turkey were determined and a comparative evaluation was made in the context of values education. While examining patriotism and heroism values in both countries, it was observed that there were some differences in terms of content. For example, while the values of patriotism and heroism in Turkey are included together with love of flag and religious values, the value of love of flag is not found in the textbooks in Kazakhstan.

Key Words: Values, Literature, Turkey, Kazakhstan, Russia, Textbooks

Giriş

Değerler üzerine birçok çalışma yapan sosyal psikolog Shalom H. Schwartz değerleri, bireyin kendisini ve diğer insanları veya olayları nitelendirmek, davranışlarını seçmek ve meşrulaştırmak için kullandıkları ölçütler olarak değerlendirmiştir. Schwartz'a göre değerler, davranışların ve olayların seçimine veya değerlendirilmesine rehberlik eden, arzu edilen nihaî durum ve davranışlarla ilgili kavramlar ve inançlardır. Bu kavram ve inançların önem sıralaması ise görecelidir (Schwartz, 1992: 4). Bu bağlamda bir kişinin veya bir toplumun değer öncelikleri sistemi onda öne çıkan ve onu niteleyen özellikleri gösterir. Örneğin bir toplumu diğer toplumlardan ayıran ya da öne çıkan bir özellik, o toplumun tanımlanmasında etkili bir unsurdur. Tarih içinde bir milletin savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar o milletin değer öncelikleri sisteminde “kahramanlık” değerinin üst sıralarda yer alması, zaman içinde milletin sahip olduğu bu değerle tanınmasını ve karakteristik bir özelliğe dönüşmesini sağlayabilir. Değerler güçlü yapılar olmakla birlikte zaman içinde değişime de açıktır. Zaman içinde değişen ihtiyaçları karşılamak için değer önceliklerinde de değişimler yaşanabilmektedir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60). Bir toplumda öne çıkan değerleri en yakından ve kapsamlı bir şekilde tespit edilebilir alan edebiyattır. İnsanların ve toplumların tarih içerisindeki sosyal ve kültürel gelişimlerinin o toplumdaki veya komşu toplumlardaki edebî eserlerde görülmesi mümkündür. Edebiyatın önemli bir sanat olmasının yanında taşıdığı bu özellikler, edebiyatın bir bilim alanı olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte edebiyat pek çok ülkede ortaöğretim seviyesindeki eğitim ve öğretim kurumlarında önemli bir ders olarak yer almaktadır. Modern dönemlerde eğitim-öğretim süreçlerinin her devlet içinde merkezi bir şekilde sistemli hale getirilmesi, derslerin bir toplumdaki ortaklıkları oluşturmada bir araç olarak da kullanılmasını sağlamaktadır. Özellikle

* Bu çalışma, yazarın yayımlanmamış olan “Türkiye, Kazakistan ve Rusya'daki Ortaöğretim Edebiyat Kitaplarının Değerler Açısından Karşılaştırmalı Analizi” adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

** Akdeniz Üniversitesi, umsunay.1994@gmail.com

bir milletin ortak dəğerlərinin oluşturulması ve o milletin mensubu tüm bireylerin bu dəğerlərə dair bilinçli olmaları, büyük oranda eğitim süreçleriyle gerçekleştirilmektedir. Edebiyat dersleri de bir milletin, toplumun ortak dəğerlərə sahip olmasındaki en etkili alanlardan birini oluşturmaktadır.

1. Kazak Edebiyatı Dersi Kitaplarında Vatanseverlik ve Kahramanlık Dəğerleri

Bu bölümde Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından onaylanan ortaöğretim (9, 10 ve 11.sınıf) Kazak edebiyatı dersi kitaplarında yer alan metinler vatanseverlik ve kahramanlık dəğerleri açısından incelenmiştir ve tespit edilen örnekler verilmiştir. Söz konusu 9. sınıf Kazak edebiyatı dersi kitabının ön sözünde dəğerler bağlamında ve kitabın içeriği ile ilgili şunlar belirtilmiştir:

“... Sanat eserini ulusal bir değər olarak tanımaya çalışmalısınız. Milli değərler arasında vatan, doğduğun toprak, doğduğun yer, millet, ana dil, millî kültür, gelenek ve görenekler yer alır. Küreselleşme bağlamında millet olarak kaybolmamak için millî kültür, edebiyat, dil, örf ve adetlerin korunması çok önemlidir... 9. sınıfta işlenecek “Kazak edebiyatı” konusu ruhunuzu zenginleştirecek ve ruhsal gelişiminize katkı sağlayacaktır. Edebi eserleri okuyarak ana dilinize olan sevgiden insanlığa saygıya kadar olan duyguları geliştirirsiniz. Örneğin, Maykı, Monke, Anet baba, Tole, Kazıbek, Ayteke gibi Bi’lerin sözlerindeki yüksek idealleri görerek, sizler de erdemli olursunuz. Nısanbay Jırau ve Mahambet şiirlerini okuyarak bir kişinin içsel duygularını ve ruh halini tanımaya çalışacaksınız. Şokan Velihanov, İlyas Jansugirov, Beyimbet Maylin, Gabit Müsirepov’un eserleri insan yaşamındaki gerçeği, ulusal kavramları takdir etmeyi öğretiyorsa, Fariza Ongarsınova, T. Aybergenov’un şiirleri insan ruhunun sırlarına ilişkin iç görüşü teşvik ediyor N. Aytılı, K. Muhanbetkaliulı’nın eserleri aracılığıyla “Ebedî Ülke, Ebedî Şiar” fikrini tanımaya çalışacaksınız. Bu sayede her yazarın eserlerindeki millî değərleri özümseyerek manevi dünyanızı zenginleştirecek ve asil ahlakî niteliklerin sahibi olacaksınız...” (Tursıngalieva ve Rıskeldieva, 2019: 5-6).

İncelenen 9. sınıf Kazak edebiyatı dersi kitabında vatanseverlik ve vatan uğruna yapılan kahramanlık “insanın en güzel vasıflarından biri” olarak nitelendirilmişti:

“İnsanın en güzel vasıflarından biri vatanını sevmektir. Vatana sadık hizmet etmektir. Tarihimize bakacak olursak hayatını vatanına, toprağına adanmış pek çok insan var. Bunlardan biri son Kazak hanı olan Kasımulı Kenesarı Han ve eşsiz bir kahraman, şair olan Mahambet Ötemisulı’dır. Bu ders kitabımızda Mahambet destanını ve kahramanlarımıza ithaf edilen şiirlerini okuyacak, anlayacak ve değərlendirme yapacağız. Kahramanlık sadece elinde mızrakla düşmana karşı savaşmak değil, ülkesi için iyi bir şey yapmış kişiye de kahraman denilebilir. Kazakistan’ın ilk bilim adamlarından biri olan Şokan Velihanov’un geride bıraktığı eserlerinin kahramanca olmadığını kim söyleyebilir? Gezgin bir bilim adamı olan Velihanov’un ilginç yolculuklarını öğrenmek istiyorsanız ders kitabı size yardımcı olacaktır.” (Kerimbekova ve Mukanova, 2019: 3-4).

Söz konusu farklı yayınevlerine ait fakat içerik açısından aynı olan 9. sınıf kitaplarının hepsinde ilk önce Yusuf Has Hacib’in hayatıyla ilgili genel bilgilere yer verilmiş ardından onun “*eski Türk diliyle yazılmış, Türkçe konuşan halkların ortak edebî mirası*” olarak belirtilen “Kutadgu Bilig” eseri örneklerle incelenmiştir (Tursıngalieva ve Rıskeldieva, 2019: 10; Kerimbekova ve Mukanova, 2019: 6; Aktanova vd., 2019a: 6). Söz konusu eserden aşağıdaki örnek verilmiştir:

Bek xalıqtı tek bilimmen sendirer,
Barlıǵın da aqılına jeñdirer.
Bek degeniñ bilikpenen berik tur,
Bilik ketse, bek qaladı jelik qur...
Halıqqa jaq, köñili – toq, közi toq,
Oyı tereñ, tili mayda, sözi şoq...
Yeger begi qıyanatşıl, sum bolsa,
Xalqı sorlap, kün köre almas qul da onşa.
Zulım küşpen bek uzaqqa barmaydı:
Küş zorlıqqa xalıq şıdap qalmaydı.
Yeldi dana kelse uzaq bilegiñ,
Zańdı ustap, bursın yelge büyregiñ!
(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019: 12)

*Bey sadece bilgiyle halka baş olur,
Hepsini de akıyla fetheder.
Bey adı bilig sözcüğüyle ilgilidir,
Bilgi giderse bek adı kalır...
Halkına kendini sevdirdi; gözü, gönlü tok ol,
Düşüncesi derin, dili yumuşak, sözü keskin...
Eğer beyin gönlünde hıyanet olursa
Halkına uğursuzluk getirir, geçinemez olur.
Zorlayla bey uzun süre beyliği sürdüremez
Bu zorbalığı halk kaldıramaz.
İle uzun süre bey olmak istersen ey bilge
Yasayı doğru yürütüp halkını koru!*

Söz konusu kitaplarda Kazak Beylerinden Ayteke Bi'yin Şeşendik (Hikmetli) sözlerinden ülkesini düşündüğünü, onun derdiyle dertlendiğini vurgulamış ve Ormanbet Bi'ye söylediği sözlerle örneklendirilmiştir:

Bay bolsañ, xalqıña paydañ tisin,
Batır bolsañ, jawğa nayzañ tisin.
Bay bolıp yelge paydañ timese,
Batır bolıp jawğa nayzañ timese,
Yelden böten üyiñ küysin!
(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019: 71;
Aktanova vd., 2019: 47; Kerimbekova ve
Mukanova, 2019: 41).

*Zenginsen halkına faydan olsun,
Yiğitsen düşmana okun deǵsin.
Zengin olup halkına faydan olmazsa,
Yiğit olup düşmana okun deǵmezse,
Halktan ayrı düşen evin kurusun!*

Vatan sevgisi bağlamında bir diğer örnek de Kazak beylerinden Kazıbek Bi'yin “Ne Kımbat, Ne Kıyın? (Ne Değerli Ne Zor?) sorusuna verdiği cevap aşağıdaki örnekte verilmiştir:

Altın uyañ – Otan qımbat,
Qutberekeñ – atañ qımbat.
Aymalaytın – anañ qımbat.
Meyirimdi – apañ qımbat.
Asqar tawıñ – äkeñ qımbat.
Tuwıpösken yeliñ – qımbat.
Uyat penen ar qımbat,
Öziñ süygen jar qımbat...
(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019:55; Aktanova
vd., 2019a: 43; Kerimbekova ve Mukanova,
2019:45).

*Altın yuva Vatan değerli,
Bahtın bereketin baban değerli,
Sarıp sarmalayan annen değerli.
Merhametli ablan değerli.
Kale gibi baban değerli,
Doğup büyüdüğün ülken değerli.
Ar ve namus değerli,
Sevdiğin yarın değerli...*

Söz konusu 9. sınıf kitaplarında Kahramanlık destanlarının arasında en sık “Kenesarı – Navrızbay” kahramanlık destanına rastlanmıştır. Bu destan hakkında kitapta şunlar belirtilmiştir: Halk, ülkesinin ve topraklarının bekası için savaşan evlatlarını asla unutmaz. On yıl süren (1837-1847) Rus sömürgeciliğine karşı savaşan Kenesarı Kasımulı, bu kahramanlardan biri ve eşsizidir. Bu isyana katılan, olayı kendi gözleriyle gören ve göğsünde hisseden kişi Nısanbay Jırav'dır. “Kenesarı-Navrızbay” destanının ana hikâyesi Kazaklar ve Kırgızlar arasındaki gergin seferlerdir. Tarihsel verilere dayanarak, o dönemde iki halk arasındaki ilişkinin kopmasına neden olan birkaç olay vardır (Kerimbekova ve Mukanova, 2019: 76-77). Söz konusu destanda Kenesarı önderliğindeki ulusal kurtuluş ayaklanmasının tarihi ele alınmıştır. Bu iki kahramanın karakteri destanda şöyle tasvir edilmiştir:

Kenesarı, Nawrızbay
Atağı şıqtı ańqıldap.
Jawdı ürkitip, qaşırdı,
Aq almastay jarqıldap,
Zäresin aldı duşpannıñ,
Nayzağayday şartıldap.
Qasına yergen töleñgit
Oljağa battı qarqıldap
(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019: 123;
Aktanova vd., 2019a: 79; Kaskabasov vd., 2019a: 91)

*Kenesarı, Navrızbay
Namı duyuldu durmadan.
Düşmanı ürkütip, kaçırıldı,
Beyaz elmas gibi parlayıp,
Korkuttu düşmanı,
Şimşek gibi çatırdayarak.
Yanında eşlik eden töleñgit¹
Ganimete gömüldüler.*

Destanda Navrızbay hakkında ise şunlar belirtilmiştir:

...Navrızbay söylep jöneldi:
Batırlar, qulaq salıñız.
Qarağastay köp qazaq,
İs körseter kün bugün.
Armanda bolğan yer üşin
Kegin alar kün bugün.
Qılıştasıp meydanda,
Qol silteser kün bugün.
(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019: 127)

*Navrızbay şöyle dedi:
Yiğitler, kulak veriniz.
Karaağaç gibi kalabalık Kazak,
İş gösterecek gün bugün.
Hayali olan er için
İntikam alınacak gün bugün.
Kılıç alıp meydanda,
Savaşacak gün bugün.*

İncelenen kitaplarda destanların yanı sıra vatanseverlik ve kahramanlık bağlamında ismi geçen birçok yazar ve şairlere de yer verilmiştir. Örneğin, Mahambet Ötemisulı halkına hizmet eden, milleti için savaşan vatanperver bir şair ve kahraman olarak belirtilmiştir. Kahramanlık bağlamda “İstay ve Mahambet Ayaklanması” hakkında şunlar yer almaktadır:

“Ayaklanmaya neden olan asıl mesele topraktı. Her şeyden önce, İç Bokey Hanlığının nüfusunun yerleşimi azaltıldı. Jangir Han, toprak üzerindeki kontrolünü güçlendirdi. Kendisine ve yakınlarına rahat bir mesken sağlamak için en verimli ve değerli topraklar etrafındakilere, büyük zengin padişahlara tahsis edildi. Bu şekilde arazi mevcudiyeti artmış, ortak arazilerin şahıslara dağıtılmasından dolayı yerleşim yerleri küçülmeye başlamıştır. Bu koşullar, hayvancılıkla dolu olan ülkeyi büyük ölçüde bunaltmıştır. Ayrıca toynak, pitir, han sogimi, han aşısı vb. vergi çeşitleri arttı. Halkı sömüren sadece han ailesi değil, aynı zamanda bek ve bolıslar, sultanlar da vergileri artırmakta ve kitleleri istedikleri kadar cezalandırmakta özgürdü. Bu tür ekonomik ve manevi baskılar sonucunda halkın protestosu başladı...”
(Kerimbekova ve Mukanova, 2019: 96).

Şair olarak Mahambet’in şiirlerinde genellikle bu konular işlendiği belirtilmiş ve şiirlerinden aşağıdaki örnekler verilmiştir:

Xalıq üşin qan tögem dep,
Qaranı xanğa teñep berem dep.
Ol maqsatqa jete almay,
Degenimdi yete almay,
Qor boldıqaw, şıraqay!
(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019: 138)

*Halk için kan dökerim diye,
Sıradan halkı Han'la eşit yaparım diye.
Bu amaca ulaşmadan,
Dediğimi yapamadan,
Hor olduk eh, yavrum!*

Şairin bir diğer örnek şiirinde ise halktan olmak ve halkın intikamının peşinden koşmak tavsiye edilmektedir:

¹ Hizmetkar, işçi, uşak.

Yedildiñ boyı yen toğay,
Yel qondırsam dep yedim.
Jağalay jatqan sol yelge
Mal toltırsam dep yedim...
Xannan qırıq tuwğansa,
Qaradan bir-aq tuwsayşı,
Xalıqtıñ kegin quwsayşı!

(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019:139;
Kerimbekova ve Mukanova, 2019:103).

*İdil'in boyu büyük çalılık,
Halkı yerleştirsem demiştim.
Uçsuz bucaksız şu yurda,
Hayvan doldursam demiştim...
Handan kırk doğmaktansa,
Halktan doğsana,
Halkın intikamının peşinden koşsana!*

Kitaplarda yer alan bir diğer şiirinde ise Kazakların vatanları için savaştığı ve bedel ödediği vurgulanmıştır:

Yedil üşin yegestik,
Jayıq üşin jandastıq,
Qığaş üşin qırıldıq,
Tepter üşin tebistik.
Teñdikti, maldı bermedik.

(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019: 141; Aktanova,
2019a: 101; Kerimbekova ve Mukanova, 2019: 98)

*İdil için mücadele verdik,
Yayıq için can verdik,
Kığaş² için savaştık,
Tepter³ için dövuştük.
Eşitliği, malımızı vermedik.*

Aynı şekilde Şokan Velihanov da başta Kazak halkı olmak üzere tüm Orta Asya halklarının tarihini, yaşam tarzını, geleneklerini ve edebiyatını araştırılmasına katkıda bulunduğu ve vatanını, alabildiğine vatanseverlik, kardeşlik ve insanlık açısından çok seven bir vatanperver olarak vurgulanmıştır. Nitekim arkadaşları tarafından memleketi sorulduğunda şöyle cevap verdiği ifade edilmiştir: “Men, aldımen, özimniñ qazaq xalqımdı, onan keyin bükil adam balasın süyemin. Yeger de orıs kazaktı urıp jatsa, qazaqqa bolısam, frantsuz orıstı urıp jatsa, orısqa bolısam” (Aktanova vd., 2019a: 121). [Ben öncelikle kendi Kazak halkımı, sonra da tüm insanlığı seviyorum. Eğer Rus Kazak’a saldırırsa Kazaktan yana olurum, Fransız Rus’a saldırırsa Rus’tan yana olurum].

Velihanov’un fikirlerinin yansıtıldığı bu örnekte vatan ve insan sevgisi değeri içinde bir hiyerarşi de oluşturulmuştur. Bir Kazak için önce kendi ulusu ve vatani, ardından Rus ulusu ve vatani sonrasında diğerleri ya da tüm insanlık gelmektedir. Kendi döneminde yeni fikirler ortaya koyan büyük düşünür, tarihçi ve yazar olarak yer alan Velihanov’un, incelediğimiz kitaplarda “İstikköl Saparının Kündeligi” (Issık Göl Seferinin Günlüğü) yazıları verilmiştir (Aktanova vd., 2019a: 124; Kerimbekova ve Mukanova, 2019: 112).

İncelenen kitaplarda İlyas Jansügirov’un vatan sevgisini onu edindiği şiirleri yer almıştır. 9. sınıf kitabında “Dala” manzumesinden aşağıdaki parça verilmiştir:

Jüregim, jırım, seniki,
Keñesti dalam, keñ dalam.
Tuwdım, östim, yeseydim,
Yen dalam – anam, men – balañ.

(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019: 172).

*Kalbim, şiirim senindir,
Geniş bozkırım, uçsuz bucaksız kırlarım.
Doğdum, büyüdüm, yetiştim,
İssiz toprağım – annem, men senin evladın.*

İlyas Jansügirov’un vatan konusunda şiirlerinden verilen bir örnek daha:

Jer tappan jerge jeter, Jetisuwım,
Kürkildek, Köksu, Lepsi, İle, Şuwım...
Jetiswu, kewdeñ – asqar, ayağñ – köl,
Qoññ qum, mıqınında bar seksewil
(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019: 186).

*Bir yer bulamazsın Yedisu gibi,
Kükreyen Köksu, Lepsi, İle, Şu’larım...
Yedisu, göğsün yüksek dağ, ayakların göl,
Eteğın çöl, belinde saksaul ağaçları var.*

² İdil’in bir kolu.

³ İdil’in bir kolu.

Yine 9.sınıf kitabında Fariza Ongarsınova'nın eserlerinde vatan sevgisi örnekleri verilmiştir. Şair "O, Tugan Jer" (Ah, Vatanım) şiirinde anavatanın kıymetini şöyle ifade etmiştir:

O, tuwğan jer, keñpeyil, quşağın keñ,
Sağan köñil bulqınar küş-ağınmen.
Sağınışımdı qanat qıp sağan qaray
Balapanday talpınıp uşamın men.
(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019: 223).

*Ah, vatan, cömertsin, kucağın geniş,
Gönül sana doğru çırpınır hızla
Hasretimi kanat yapıp sana doğru
Yavru kuş gibi uçmaya çalışıyorum ben.*

Aynı zamanda Ongarsınova'nın "Tugan Jer, Tugan Avıl Kımbat Magan" (Doğduğum Toprak, Doğduğum Köy Değerli Benim İçin) şiirinden de aşağıdaki parça verilmiştir:

Tuwğan jer, tuwğan awıl qımbat mağan,
Yeşkimge bul sezimdi bılğatpağam.
Men onıñ özim ğana sezinetin,
Qasterli qasiyetin jırlap bağam
(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019: 223).

*Doğduğum toprak, köy değerli benim için,
Kimseye bu duyguyu bozduрмаdım.
Ben onun sadece bana özgü hissettiğim,
Onun asil niteliklerini öveceğim*

İncelenen 10. sınıf Kazak edebiyatı dersi kitabında ise Abay'ın halkını düşünerek kalbinin sızladığı vurgulanan "Kalın Elim Kazagım" şiiri verilmiştir:

Qalıñ yelim, qazağım, qayran jurtım,
Usturasız awzıña tüsti murtıñ.
Jaqsı menen jamandı ayırmadıñ,
Biri qan, biri may bop yendi yeki urtıñ.
Bet bergende şırayıñ sonday jaqsı,
Qaydan ğana buzıldı sartşa sırtıñ?
Uqpaysıñ öz söziñnen basqa sözdi,
Awzımen orağ orğan öñkey qırtıñ.
Özimdeki dey almay öz malıñdı,
Kündiz külkiñ buzıldı, tünde – uyqıñ.
Körseqızar keledi baylawı joq,
Bir kün tırtıñ yetedi, bir kün – burtıñ.
Bas-basına bi bolğan öñkey qıqım,
Mineki buzğan joq pa yeldiñ sıqın?
Özderiñdi tüzeler dey almaymın,
Öz qolıñnan ketken soñ yendi öz ırqıñ
(Zaykenova ve Nurlanova, 2019: 27; Kaskabasov vd., 2019b: 42).

*Kalabalık halkım, Kazağım, sevgili yurdum,
Usturasız ağzına düştü bıyığın.
İyi kötüyü ayırt etmedin,
Bir tarafı kan, diğeri yağ olup şimdi iki avurdun.
Yüz güzelliğin harikuladedir
Nasıl bozuldu sevimsiz dışın?
Kendinden başkasını anlamazsın,
Ağzıyla ekip biçen boşboğazlar.
Kendi malına "benim" diye sahip çıkamadın,
Gündüz gülüşün gitti, gece uykun kaçtı.
Züppe gelir serseri dolaşan,
Bir gün öyle bir gün böyle debelenir.
Kendi kendine bey olan kırıntılar
İşte bozmadı mı ülkenin huzurunu?
Sizleri düzelir diyemem,
Ellerinden kayıp gittikten sonra kendi ırkın.*

Yine 10. sınıf kitabında Kazak şairi Ulıkbek Esdavlet'in eserlerinin ana fikrinin vatan, halk, köy sevgisi olduğu belirtilmiş ve aşağıdaki parçalar verilmiştir:

Qazaqıyam – azat uyam,
Qoñır jurtım, ulı yelim.
Qañqıladağan qaz atınan
Söz saptağan süleyim
(Zaykenova ve Nurlanova, 2019: 105)

*Kazakiya'm, özgür yuvam,
Saf halkım, ulu yurdum.
Gevezelik eden kalabalık adına
Söz söyleyen gelişi güzel*

Şairin bir diğer şiirinden örnek:

Topıraqtıñ tabın sezdim,
Jügirdim de jıgıldım.
Otan degen nazım sözdiñ,
Mänin senen uğındım
(Zaykenova ve Nurlanova, 2019: 105)

*Toprağın gücünü hissettim,
Koştum da düştüm.
Vatan denilen nazım sözün,
Anlamını senden öğrendim.*

Bir diğer şiirinde de bağımsızlık konusunu işlediği aşağıdaki parçayı örnek vermek mümkündür:

Ayalağan azattığım
Bul-bul uşsa basımnan,
Kimgе kerek qazaqtığım
Maqtan yetken jasımnan?
(Zaykenova ve Nurlanova, 2019: 105)

*El üstünde tuttuğum özgürlüğüm
Kuş gibi uçsa başımdan,
Kime gerek Kazaklığım
Küçüklüğümden övündüğüm?*

Söz konusu 10. sınıf kitabında Ulıkbek Esdavlet'in "Biz Türkilerimiz" şiiri (1996) Kazakların Türk kökenlerine ve tarihin en eski devirlerinden beri bu toprakları vatan olarak gördüklerini vurgulamaktadır:

Biz – Türkilerimiz...
Biz – Türkilerimiz!
Kök aspanday jarqıldap, kürkirermiz,
Kök aspannıñ bultınday silkinermiz,
Kök böriden tuwğanımız ras bolsa,
Kök täñirden quwat ap, bir tülermiz.
Kewdemizdi biylegen asqaq arman,
Tarixımız dastan bop tasta qalğan,
Tirsegimiz tilingen kezderde de
Jan jürekti jerim joq jasqa malğan.
Jutıp qoyğan ğasırlar öktem ünin,
Ayğa qarap ulığan kök börimin.
Atqa minsem ketemin arwaqtanıp,
Arasında jelik bar yet-teriniñ.
Atqa minsem ketemin aybattanıp,
Qılış körsem ketemin qayrattanıp.
Ğasırlardıñ betine qalqıp sıqqan,
Bizdiñ xalıq – bu da bir qaymaq xalıq!
Namısımday yeşkimge taptatpağan,
Türkistannıñ kümbezi asqaqtağan.
Babalarım jatır ğoy bata berip,
Arwaqtar amanatın aqtaп bağam.
Kök täñirden köñilge nur tilermiz,
Kök aspanday äli de kürkirermiz.
Kök börili kök bayraq kökke şıqsa,
Qay duşpannıñ aldında irkilermiz?
Biz – türkilerimiz!
Biz – türkilerimiz!!
Biz – türkilerimiz!!!
(Aktanova vd., 2019b: 197; Kaskabasov vd., 2019b: 175; Zaykenova vd., 2019: 108)

*Biz Türk'leriz ...
Biz Türk'leriz!
Gökyüzü gibi parlayıp kükreriz,
Gökyüzündeki bulutlar gibi silkiniriz,
Gökbörüden doğduğumuz doğruysa,
Gök Tanrıdan güç alıp, canlanırsınız.
Gövdemize hükmeden yüce hayal,
Tarihimiz bir destan olarak taşta kalmış,
Dirseğimiz parçalandığında bile
Yüreğimde yer yok göz yaşına batan.
Yüzyılların yüce sesini yuttuğu,
Aya uluyan Gökbörüyüm ben.
Ata binince ihamlanırım,
Arasında coşku var et ve derimin.
Ata binince heybetlenir giderim,
Kılıç görünce gayretlenir giderim.
Yüzyılların yüzüne kalkıp çıkan,
Bizim halk, bu da bir seçkin halktır!
Namusum gibi kimseye ezdirmediğim,
Türkistan'ın kubbesi yüksektir.
Atalarım yattıyor, kutsayıp,
Atalarımın emanetine sahip çıkarım.
Gök Tanrıdan gönüllere nur diliyoruz,
Gökyüzü gibi daha kükreriz.
Gökbörülü gök bayrak göğe yükselirse,
Hangi düşman karşısında irkiliriz?
Biz Türküz!
Biz Türküz!!
Biz Türküz!!!*

Burada "Türkilerge Kanday Halıktar Jatadı" (Türkler Hangi Halklardan Oluşur) başlığı altında şunlar belirtilmiştir: "1996 yılında yazılan "Biz Türküz!" "Mavi gök gibi parlayıp gürleyiz" büyük acıklı sözlerle başlayan şiir, asırlık bir geçmişe sahip Kazak halkının geçmiş yaşamını ve bugünkü durumunu anlatır. Tek kelime "Biz Türk'üz" yiğitlik ve cesaretin simgesi gibidir. Altay bölgesi ilk zamanlarda Türklerin yurduydı. Arkeolojik kazılara göre, Türk höyükleri Baykal bölgesinden Don ve Tuna'ya kadar uzanıyor. Kaşgarlı Mahmud'un "Türk Dilleri Sözlüğü"nde Türki adını "Ulu Tanrı"nın (Tengri) verdiğinden bahsedilmektedir..."

Kazak edebiyatı dersi 11. sınıf kitabında kahramanlık bağlamında halkının refahı için savaşılan kahramanları konu alan İlyas Esenberlin'in "Kahar" romanından belli bir bölümler verilmiştir (Orda vd., 2020: 62). Romanla ilgili kitapta şunlar belirtilmiştir: "... Kahar romanı, XIX. yüzyılın ilk yarısında Kenesarı Kasımulı liderliğindeki halk ayaklanmasını anlatır. Çarlık sömürgecilerinin aşırı baskısı, özellikle ata topraklarından zorla sürülmesi, halkın öfkesine neden oldu. Abılay Han'ın torunu Kenesarı, bu protestoyu doğrudan isyana yönlendirdi. Eserde Kenesarı'nın kişiliği cesaret ve kahramanlıkla doludur" (Zaykenova vd., 2020: 21; Orda vd.,

2020: 16). 11. sınıf kitabında yer alan Tumanbay Moldagaliev'in "Bavırlar" (Kardeşler) şiirinde günümüzün güncel konularından birine değinmiştir. Şair, Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Türkiye, İran, Çin, Moğolistan, Afganistan ve diğer ülkelerde yaşayan Kazakları anavatana çağırmıştır:

Meniñ jerim mına jer – seniñ jeriñ,
Jarasıp tur sol jerge kelüwleriñ.
Osı alqapta seniñ de malıñ jatır,
Jayqalıp tur şabılmay yeginderiñ.
Meniñ kölim mına köl – seniñ köliñ,
Seniñ arqañ köñilge semirgenim.
Joğalmasın, aғayın, joғalmasın,
Jetem degen sol kölge senimderiñ...
(Zaykenova vd., 2020: 110; Orda vd., 2020: 237)

*Benim toprağım bu toprak senin toprağın,
Güzeldir sizin buraya gelmeniz.
İşbu vadide senin da hayvanın yatıyor,
Sallanıp duruyor biçilmemiş ekinleriniz.
Benim gölüm bu göl senin gölün,
Senin sayende gönlümün genişliği.
Kaybolmasın, kardeşlerim, kaybolmasın,
Bu göle ulaşmaya olan inancınız.*

Şair şiirinin devamında ise vatanın önemini şu satırlarla vurgulamıştır:

... Jastaw bolsañ jayqalıp, jalındap al,
Baqıt özi kep sonda qolıñdı alar.
Qazaq bolıp tuğanıñ ras bolsa,
Sarıarqağa sağınış qanıñda bar.
Tuwğan yelsiz yeşqaşan kögermeysiñ,
Kim qaşanğı buğawğa köner deysiñ.
Qazaq bolıp tuwğanıñ ras bolsa,
Almatığa bir kelmey jāne ölmeysiñ...
(Orda vd., 2020: 240-241)

*Gençken eğlen gül oyna yaşa,
Mutluluk kendi gelir elini tutar.
Kazak olarak doğduğun doğruysa,
Sarıarka'yı özlemek kanında vardır.
Vatanın olmadan asla yeşeremezsin,
Kim prangaya dayanır dersin.
Kazak olarak doğduğun doğruysa,
Almatı'ya bir gitmeden ölmezsin...*

Söz konusu 9. sınıf kitaplarında Nesipbek Aytulı'nın "Bayterek" manzumesi verilmiştir (Kerimbekova ve Mukanova, 2019: 209; Aktanova vd., 2019: 209). Bu manzume Ebedî Ülke'nin sembolü haline gelen "Bayterek" anıtını ve Kazakistan'ın görkemli başkenti Astana'nın imajını ortaya çıkarmaya adanmıştır. Burada şair genç nesillerin ülkesine değer veren, ülkesini ve toprağını seven, geleceği refah içinde görebilen nesil yetiştirmek ve buna katkıda bulunmayı vurgulamıştır:

... Bāyterek – Astananıñ törindegi,
Öresi biyiktiktiñ ömirdegi.
Ayalı alağanı Yelbasınıñ,
Sekildi öşpeytuğın senim mōri.
Samsağan qara ormanım- baytaq yelim,
Sınğa sap san jaqsını bayqap yediñ.
Yeñsesin yeldiğiniñ biyiktetken,
Ortañda boylap ösken Bāyteregiñ!
Ötinde arpalısқан ömir-maydan,
Jayqalsın bolaşağıñ tamır jayğan.
Bāyterek – Yelbasınıñ ör tulğası,
Äkelip öz qolımen Täñir qoyğan!
Tuwınday qanat kergen jeldi küñgi,
Tanıttı keñ älemge teñdigiñdi.
Turğanda Bāyteregiñ kökke şırqap,
Ustay bil "asqaqtatıp" Yeldigiñdi.
(Kerimbekova ve Mukanova, 2019: 215)

*... Bayterek, Astana'nın baş ucundaki,
Bukağı yüksekliğin bu hayattaki.
Kadirli avucu cumhurbaşkanının,
Solmayan bir güven mührü gibidir.
Sayısız ormanlarım, uçsuz bucaksız ülkem,
Eleştirip zamanında iyileri görmüştün.
Ülkenin gururunu yükselten,
Aranızda büyüyen Bayterek!
... mücadele veren hayat bir meydan,
Dalgalansın geleceğin kök salan.
Bayterek, Cumhurbaşkanının yüksek amacı.
Tanrı'nın kendi elleriyle verilen!
Rüzgarlı günde açılan bayrak gibi,
Eşitliğini tüm dünyaya gösterdi.
Bayterek'in göğe bakıp durdukça,
Ülkeni "yüceltmeyi" bil ...*

İncelenen Kazak edebiyatı dersi kitaplarında yukarıda örnekleri verilen şiir, roman, öykü gibi metinler dışında kahramanlıkla ilgili deyim ve atasözlerine de yer verilmiştir:

“Bolat qaynawda şınıǵadı,
Batır maydanda şınıǵadı”.

*Çelik kaynakta,
Yiğit meydanda olgunlaşır.*

“Batırlıq ayqasta tanılar”.

Yiğitlik savaştta bilinir.

“Yerlik bilekte yemes, jürekte”.

Erlik bilekte deǵıl yürektedir.

“Yel ümitin yer aqtar,
Yer ataǵın yel saqtar”.

*Halkın umudunu yiğit aklar,
Yiğidin namını halk korur.*

“Tuwǵan uldan ne payda – qolına nayza almasa,
Atanıñ jolın quwmasa”.
(Tursingalieva ve Riskeldieva, 2019: 127; 138)

*Öz oǵlundan ne fayda, eline mızrak almazsa,
Babalarının yolundan gitmezse.*

2. Türk Edebiyatı Dersi Kitaplarında Vatanseverlik ve Kahramanlık Değerleri

Kültür, kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, gelenek, görenek ve değerlerin toplamını oluşturarak bir topluma ilişkin bilgi aktarımı sağlayan ve birbirini etkileyen karmaşık bir yapıya sahip önemli bir unsurdur. Türkiye’deki incelenen edebiyat dersi kitaplarında en öne çıkan değer vatanseverlik değeridir. Vatanseverlik değeri kahramanlık ve bayrak sevgisi ile birlikte iç içe geçmiş bir şekildedir. Kazakistan’daki edebiyat kitaplarında yer alan örneklerde karşılaşılmayan bayrak sevgisi Türk edebiyatı dersi kitaplarında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Türk edebiyatından verilen örneklerde vatanseverlik dinî değerlerle de birlikte yer almaktadır. Şehitlik ve gazilik kavramları aslında İslami kavramlar olarak dinî değerler olarak sayılabilecekken verilen örneklerde vatanseverliğin ve vatan için mücadele etmenin dinî bir sorumluluk olarak algılandığı görülmektedir. Türk edebiyatından verilen örneklerde vatan kavramının tarihi ve coğrafi sınırları da oldukça geniştir. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları bağlamında Türk Kurtuluş Savaşı’ndan verilen örneklerin yanı sıra, Osmanlı dönemi ve İslam öncesi Türk tarihinden verilen örneklerle vatanın sınırları Sibiry’a dan Avrupa’nın içlerine ve Orta Doğu’nun iç bölgelerine kadar uzanmaktadır.

9 ve 12. sınıf edebiyat kitaplarında Arif Nihat Asya’nın “Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor” şiiri verilmiştir. Bu şiirde destansı bir söyleyişle bayrak sevgisi anlatıldığı belirtilmiştir:

Şehitler tepesi boş deǵıl,
Biri var, bekliyor...
Ve bir göğüs nefes almak için
Rüzgâr bekliyor.

Geri gitsin ellerin
Yapma çiçekleri!

Türbesi yakışmış bu kutlu tepeye,
Yattığı toprak belli,
Tuttuğu bayrak belli.
Kim demiş Meçhul Asker diye?

Ona oğullardan, analardan
Dilekler yeter...
Yazın sarı, kışın beyaz
Çiçekler yeter.

Destânını yapmış, kasîdeye kanmış...
Bir el ki ahretten uzanmış,
Edeple gelip birer birer
Öpsün diye fâniler.

Söyledi söyleyenler demin...
Gel süngülü yiğit, alkışlasınlar,
Şimdi sen söyle, söz senin!
Şehitler tepesi boş deǵıl,
Toprağını kahramanlar bekliyor...
Ve bir bayrak dalgalanmak için
Rüzgâr bekliyor.

Öpelim temizse dudaklarımız...
Fakat basmasın toprağına
Temiz deǵılse ayaklarımız.

Destânı öksüz, sükûtu derin
Meçhul Askerin...

Rüzgârını kesmesin gövdeler...
Sesinden yüksek çıkmasın
Nutuklar, kasîdeler!
Geri gitsin alkışlar, geri...

Türbesi yakışmış bu kutlu tepeye:
Yattığı toprak belli,
Tuttuğu bayrak belli...
Kim demiş Meçhul Asker diye?

(Akyol vd., 2022: 88; Batur ve Elbay,2022:95)

Söz konusu 9. sınıf kitabında Orhan Şaik Gökyay'ın “Bu Vatan Kimin?” şiirinden bir parça verilmiş ve burada da vatani için hayatını feda etmenin değeri vurgulanmıştır:

“Bu vatan toprağın kara bağrında
Sıradağlar gibi duranlarıdır.

Bir tarih boyunca onun uğrunda
Kendini tarihe verenlerindir.”
(Akyol vd., 2022: 89)

Yine 9. sınıf kitabında kahramanlık, vatan sevgisi gibi konuların işlendiği belirtilen epik şiir türü örneği olarak aşağıdaki parça verilmiştir:

“Dadaloğlu'm bir gün kavga kurulur,
Öter tüfek davlumbazlar vurulur.

Nice koç yiğitler yere serilir,
Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir.”
(Akyol vd., 2022: 90)

10. sınıf kitabında işlenen destan türü örneklerinde Nâzım Hikmet'in Kurtuluş Savaşının anlatıldığı “Kuvâyı Milliye” adlı eseri verilmiştir. Aşağıda söz konusu kitaptan “Yıl 1920 ve Arhaveli İsmail'in Hikâyesi” başlıklı Türk askerlerini anlatan parça verilmiştir:

...İnsanlar uzun asker kaputluydu,
yalnayaktı insanlar...
İnsanların başında kalpak
yüreklerinde keder
yüreklerinde müthiş bir ümit vardı...
İnsanlar uzun asker kaputluydu.
İnsanlar, etlerinde kurşun yaralarıyla
köy odalarında unutulmuşlardır.

Ve orda sargı, deri
ve asker postalları halinde
yan yana, sırtüstü yatıyorlardı.
Koparılmış gibiydi parmakları saplandığı yerden
eğrilip bükülmüştü
ve avuçlarında toprak ve kan vardı...
(Yıldırım, 2022: 119).

Aynı şekilde 9. sınıf kitabında Kurtuluş Savaşı'nı anlatan önemli romanlardan Tarık Buğra'nın “Küçük Ağa” adlı romanından bir bölüm verilmiştir. Romanın Kurtuluş Savaşı'nı ve bu savaş sürecinde birçok fedakarlıklar yapan Anadolu insanını konu aldığı şöyle belirtilmiştir: “Savaş sırasında Anadolu insanı pek çok fedakârlık yapmıştır. Bu fedakârlık İstanbullu Hoca'nın “Küçük Ağa”ya dönüşmesiyle romanda sembolize edilmiştir. Küçük Ağa'nın dönüşümünde sosyal bir trajedi işlenmektedir. Zafere olan inanç, halkın dayanışması, kitapta adı geçen kişiler ve benzerlerinin verdikleri üstün mücadele gelecek günleri hazırlamıştır” (Akyol vd., 2022: 132).

10. sınıf kitabında kahramanlık konulu hikâye örneği olarak Dede Korkut hikâyelerinden “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” kısaca Deli Dumrul hikâyesi verilmiştir. Hikâyede Deli Dumrul isimli bir yiğidin namı, yiğitliği her yere duyulsun diye gelen geçen herkese meydan okuduğu belirtilmiştir: “Meğer Hanım, Oğuz'da Duha Koca oğlu Deli Dumrul derlerdi bir er var idi. Bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmıştı. Geçeninden otuz üç akçe alırdı, geçmeyeninden döve döve kırk akçe alırdı. Bunu niçin böyle ederdi? Onun için ki benden deli, benden güçlü er var mıdır ki çıksın benimle savaşsın der idi, benim erliğim, bahadırılığım, kahramanlığım, yiğitliğim Rum'a, Şam'a gitsin, ün salsın der idi” (Yıldırım, 2022: 24).

Söz konusu 10. sınıf kitabında Battal Gazi'nin kahramanlığını konu alan “Battalname” destanından bir bölüm verilmiştir. “Battal Gazi'nin Müslümanlara eziyet eden Bizans beylerinden Kayser ile mücadelesi anlatılmaktadır. Battal Gazi, tıpkı cenknamelerdeki Hz. Ali gibi ideal ve kahraman bir insan tiplemesidir” (Yıldırım, 2022: 116). Kitapta Battal Gazi hakkında “ateşte yanmaz, dev ve cadılarla savaşır, Hızır'la yoldaştır ve kazandığı savaşların sonunda elde ettiği malı mülkü din uğruna savaşan yiğitlere dağıtır. Battal Gazi, Türk gazi tipinin mükemmel bir örneği” olarak verilmiştir (Yıldırım, 2022: 118).

11. sınıf kitabında eserlerinde milletin dertlerini, sorunlarını ele aldığı, sanatta fayda ilkesine bağlı kaldığı belirtilen Mehmet Emin Yurdakul'un “Anadolu” şiiri verilmiştir:

... Ey mübârek Anadolu toprağı!
Hani senin bahtiyarlık hukukun,
Hür düşüncen, millî duygun, kanûnun?

Hani senin yeni ruhlu çocuğun,
Sevgin, neş'en, çalgın, Türkü'n, oyunun?
Ey dertliler yatağı,

Ne vakte dek gençliğine hakaret,

Bu ayrılık, bu gözyaşı, bu ölüm?

Ne vakte dek kızlarına esâret,

Bu sert demir, bu ağır yük, bu zulüm?

Yazık, sana ağlamayan şiire;

Yazık, sana titremeyen vicdâna;

Yazık, sana uzanmayan ellere;

Yazık, seni kurtarmayan insana! ...

(Tetik ve Ova, 2022: 98).

12. sınıf edebiyat kitabında şiir örneği olarak Ömer Bedrettin Uşaklı'nın "Anadolu Hasreti" şiiri verilmiştir. Uşaklı, "Millî Edebiyat anlayışını sürdüren şairlerden" biri olarak ifade edilmiş ve şairin kaymakamlık yaptığı sırada gezdiği ve hayran kaladığı yurt köşelerini "Bursa'da Akşam", "Uşak İçin", "İrmakta Akşam", "Munzur Dağları", "Çoruh Akşamları", "Anadolu Hasreti" gibi şiirlerinde lirik ve yalın bir söyleyişle yansıttığı belirtilmiştir.

Titrek sahillere güneş doğunca

Gözlerim, görünmez dağlar selâmlar...

Buruşur elimde bir sarı gonca,

Ruhuma bir çamın şebnemi damlar...

İçimden bir gümüş çağlayan geçer,

Bağları gül kokan bir cihan geçer,

Şafaklar içinde karşımdan geçer

Tarlalar, çardaklar, çatlamış damlar...

Gurbet işledikçe şu uzun yıla

Gözümün yaşında ürperir sıla;

Gönlüm dolaşırken yana yakıla

Ovada sabahlar, dağda akşamlar...

(Batur ve Elbay, 2022:98)

Türklerin İslamiyet öncesinde "yuğ" adını verdikleri, ölüm ve yas törenlerinde ölen kişinin yiğitliğini, üstün niteliklerini ve ölümünden duyulan üzüntüyü dile getiren şiirler örneği olan Sagu'dan örnek parçalar verilmiştir. Örneğin aşağıda yer alan parçada bilinmeyen bir kahramanın ölümü, yaptığı kahramanlıklar ve cömertlikler dile getirilmiştir:

Sagu

Erdi aşın turgan

Yavlak yağış katargan

Boynın tutup kadirgan

Bastı ölüm agtaru

Günümüz Türkçesiyle

(O, konuklarına) yemeğini tattıran,

yavuz ve kötü düşmanı geri püskürten

(ve onların) boyunlarını tutup büken (bir kahraman)dı.

Ölüm (onu yere yıkarak) bastırdı (ve yendi).

Yağı ötin öçürgen

Toydın anı köçürgen

İşler üzüp keçürgen

Tegdi okı öldürü

(O) düşman ateşini söndüren,

(düşmanları) karargâhlarından (çıkartıp) göçürten

(ve çetin) işlerin üstesinden gelen (bir yiğit)ti.

(Feleğin) oku (ona) isabet etti (ve onu) öldürdü.

Turgan ulug işlaka

Tirgi urup aşlaka

Tumlug kadir kışlaka

Kodtı erig umduru

(Yıldırım, 2022:72).

(O), büyük işlere kalkışan,

soğuk (ve) şiddetli kış (ayların)da (bile)

ziyafet sofrası kurup (konuklarına yemek yediren bir yiğit)ti.

(Ölümü ile), halkı (onun cömertliğini) umar (ve bekler durumda) bıraktı.

11. sınıf kitabında Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi" örneğinde ise özgürlük değeri vatanseverlik değerinin bir parçası olarak verilmiştir:

1. Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u
selâmetten

Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten

2. Usanmaz kendini insan bilenler halka
hizmetten

Mürüvvet-mend olan mazlûma el çekmez
i'ânetten

3. Hakîr olduysa millet şânına noksan gelir
sanma

Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü
kıymetten...

15. Biz ol nesl-i kerîm-i dûde-i Osmâniyânız
kim

Muhammedir serâpâ mâyemiz hûn-ı şehâdetten
(Tetik ve Ova, 2022: 72).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" romanında "asırlar boyu ihmal edilmiş Türk köylüsü ile Türk aydını arasındaki kopukluğu ortaya koyar. Yazar bu durumu ilk kez bir aydın gözüyle gözler önüne sermiştir" (Tetik ve Ova, 2022: 183). Romandan örnek parçalar:

"... Anadolu'nun ortası, asıl anavatanın göbeği tuzlu göllerden, kireçli topraklardan ibaret bir çorak ülkedir. Burada, Türk milleti, çölde Beni İsrail'i andırır. Şimdi ise bir cehennem çemberi onu, her tarafından kuşatmıştır. Bütün bereketli ve zengin topraklar çepeçevre elinden alınmıştır. İstiklâl Mücadelesinin "ya ölürüz, ya kurtuluruz", parolası işte, bundan ileri geliyor.

Gerçekten, bunun, ikisi ortası olmaz. Türk milleti, ya bu çemberi yarıp geçecektir, yahut da burada ölmeğe razı olacaktır...

... Yazıklar olsun, seni sevmesini bilmeyenlere; ey, gamlı ülke!.. Seni sevip, senin sessiz dramın içinde gömülüp gitmekten korku çekenlere!.. Taşın, toprağın ne bitmez bir sabır ve mukavemet hazinesidir! İnsan, senin göğsünde ya destanî bir kahramanlığa erer ya da en ilâhî mizaçlı velilerin feragat ve mahviyet derecesine varır" (Tetik ve Ova, 2022: 181).

Sonuç

Kazak edebiyatı kitaplarında kahramanlığın sadece elindeki mızrakla düşmana karşı savaşmaktan ibaret olmadığı, ülkesi için çalışan, ona hizmet eden kişiye de kahraman denilebildiği vurgulanmıştır. Mamafih bu bağlamda verilen örnekler böyle bir vasfa sahip, hayatını halkına, vatanına, toprağına adanmış Kenesarı Kasımulı, Mahambet Ötemisulı, Sırım Datulı, gibi kahraman isimleriyle ve Ayteke, Kazıbek, Töle Bi gibi Kazak beylerinin isimleriyle bağlantılı olarak verilmiştir. Bu bağlamda başta Kazak halkı olmak üzere tüm Orta Asya halklarının tarihinin, edebiyatının ve kültürünün araştırılmasına katkıda bulunan Şokan Velihanov'un geride bıraktığı eserlerden dolayı kahraman olduğu ifade edilmiştir. Kahramanlık destanı örneği olarak Kenesarı önderliğindeki ulusal kurtuluş ayaklanmasının anlatıldığı, 9. sınıf kitaplarında "Kenesarı – Naurızbay" destanından örnek parçalar yer almaktadır. Bunun dışında İlyas Jansügirov (Dala), Fariza Ongarsınova (O, Vatanım), Abay Kunanbayev (Kalabalık halkım, Kazağım), Ulıkbek Esdavlet (Biz Türkleriz) gibi şair ve yazarların vatan sevgisini konu alan şiirlerinden örnekler görmek mümkündür. Şahimerden Kusainov "Tomris" (2000) piyesi, İlyas Esenberlin'in "Kahar" romanı, Nesipbek Aytulı'nın "Bayterek" manzumesinde vatan sevgisi bağlamında örnekler yer almaktadır. Tüm bu örneklerin dışında incelenen kitaplarda vatan sevgisi bağlamında kahramanlıkla ilgili deyim ve atasözlerinden de örnekler verilmiştir:

İncelenen Türk edebiyatı dersi kitaplarında vatanseverlik değeri kahramanlık ve bayrak sevgisiyle iç içe geçmiş bir şekilde olduğu görülmüştür. Kazak edebiyatı ders kitaplarında görülmeyen bayrak sevgisi Türk edebiyatı dersi kitaplarında Arif Nihat Asya'nın "Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor" şiiri örneğinde verilmiştir. Vatan sevgisi Mehmet Emin Yurdakul'un "Anadolu" şiiri, Ömer Bedrettin Uşaklı'nın "Anadolu Hasreti" şiiri örneklerinde yer alırken vatan için savaşmak, kahramanlık örnekleri; Orhan Şaik Gökyay'ın "Bu Vatan Kimin?" şiirinden, Nâzım Hikmet'in Kurtuluş Savaşının anlatıldığı "Kuvâyı Milliye" adlı eserinden, Kurtuluş Savaşı'nı anlatan Tarık Buğra'nın "Küçük Ağa" adlı romanından, Dede Korkut hikâyelerinden örnekler parçalarla verilmiştir.

Ayrıca Türk edebiyatı dersi kitaplarında verilen örneklerde vatanseverlik değerinin dinî değerlerle de birlikte yer aldığı görülmektedir. İslami kavramlar olan "Şehitlik" ve "Gazilik" kavramları dinî değerler olarak sayılabilecekken Battal Gazi'nin kahramanlığını konu alan "Battalname" destanında olduğu gibi bazı örneklerde vatanseverliğin ve vatan için mücadele etmenin dinî bir sorumluluk olarak algılandığı söylenebilir. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi Türk edebiyatı ders kitaplarında vatanseverlik değeri sadece günümüzdeki Türkiye sınırları için değil Türk tarihinde Türklerin egemen olduğu başka coğrafyalar için de

kullanılmıştır. Türk edebiyatındaki vatanseverlik değeri açısından vatan kavramı hem tarihi Türk coğrafyasını hem de Türklerin tarihte bir dönem hâkim oldukları coğrafyaları kapsamaktadır. Bundan dolayı bazı eserlerde Türkistan coğrafyasına, Kazakistan topraklarına kadar uzanan bir vatan kavramı ile karşılaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aktanova, A. vd. (2019a). *Kazak Adebieti. Jalpı Bilim Beretin Mekteptin 9-Sınıbına Arnalğan Okulık*. Almatı: Atamura.
- Akyol, M. vd. (2022). *Türk Dili ve Edebiyatı 9*. Ankara: Öğün Yayınları.
- Batur, H. ve Elbay, O. (2022). *Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı 12. Sınıf*. Ankara: Ordinat Yayınları.
- Kaskabasov, S. vd. (2019a). *Kazak Adebieti. Jalpı Bilim Beretin Mekteptin 9-Sınıbına Arnalğan Okulık*. Almatı: Jazuşı.
- Kaskabasov, S. vd. (2019b). *Kazak Adebieti. Jalpı Bilim Beretin Mekteptin Kogamdık-Gumanitarlık Bağıtındağı 10-Sınıbına Arnalğan Okulık*. Almatı: Jazuşı.
- Kerimbekova, B. ve Mukanova, J. (2019). *Kazak Adebieti. Jalpı Bilim Beretin Mekteptin 9-Sınıbına Arnalğan Okulık*. Almatı: Mektep.
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). “Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı”. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45): 59-76.
- Orda, G. vd. (2020). *Kazak Adebieti. Jalpı Bilim Beretin Mekteptin Kogamdık-Gumanitarlık Bağıtındağı 11-Sınıbına Arnalğan Okulık*. Almatı: Mektep.
- Schwartz, H. Sh. (1992). “Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries”. M. P. Zanna, (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, 1-65. San Diego: Academic Press.
- Tetik, M. ve Ova, A. (2022). *Türk Dili ve Edebiyatı 11. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Gezegen Yayıncılık.
- Tursingalieva, S. ve Rıskeldieva, G. (2019). *Kazak Adebieti. Jalpı Bilim Beretin Mekteptin 9-Sınıbına Arnalğan Okulık*. Nur-Sultan: Arman-PV.
- Yıldırım, C. (2022). *Türk Dili ve Edebiyatı 10. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Düşler Yayıncılık.
- Zaykenova, R. vd. (2020). *Jalpı Bilim Beretin Mekteptin 11-Sınıbının Kogamdık-Gumanitarlık Bağıtına Arnalğan Okulık*. Nur-Sultan: Arman-PV.
- Zaykenova, R. ve Nurlanova, L. (2019). *Kazak Adebieti. Jalpı Bilim Beretin Mekteptin 10-Sınıbının Kogamdık-Gumanitarlık Bağıtına Arnalğan Okulık*. Nur-Sultan: Arman-PV.

